

Pro Marcello*: хвалећи Цезара Цицерон покушава да сачува остатке Републике

Ајсџпракџ: Цицеронова беседа *Pro Marcello*, изговорена у сенату пред Цезаром, који је након пресудних победа у грађанском рату преузео све полуге власти у држави, оставља бројна отворена питања и стога и даље заокупља пажњу међу научницима. У сложеним временима, сложен однос две знамените личности, двојице политичара и књижевника, осликава се и у споменутој беседи. Овај рад представља још један покушај да се тумачењем Цицеронове искрености одговори на питање зашто је Цицерон на заседању сената прекинуо своје вишегодишње одсуство из политичког и јавног живота.

Кључне речи: М. Марцел, Цезар, искреност, *clementia*, *suasoria*.

Након Цезарове победе над помпејевцима у битки код Фарсале 48. год. пре н. е., која је означила прекретницу у грађанском рату, Цицерон је напустио поражену страну и отишао у Бриндизи. Са Цезаром се помирио наредне године, када се и вратио у Рим. У јавном животу није учествовао и, боравећи у граду или његовој околини, посветио се књижевности и филозофији.¹ Истовремено, приватно се залагао да се из прогонства врате његови пријатељи, саборци у грађанском рату.

Цезар пак, након још једне победе над помпејевцима, у битки код Тапса у Африци, вратио се у Рим у јуну 46. године и, мада грађански рат није био завршен,² одлучио је да аболира своје противнике који су положили оружје. Када је на заседању сената, одржаном средином септембра 46, Цезаров таст Луције Калпурније Пизон (*cos.* 58) споменуо Марка Клаудија Марцела,³ његов рођак, Гај Марцел (*cos.* 49), пред Цезаром се бацио на колена, уз одобравање свих сенатора, који су устали са својих места и пришли Цезару да се и они својим

* Чланак је настао у склопу научног пројекта *Човек и друштво у време кризе*, који финансира Филозофски факултет Универзитета у Београду.

¹ Пишући филозофске и филозофско-политичке списе, мислио је да посредно може да има значајну улогу у политичком животу захваљујући свом политичком резонувању (*Fam.* 9.2.5) и могућем утицају на Цезара, који је желео да испољи и у беседи *За Марцела* (*LÉVY* 2012, 71).

² Битка код Тапса сматра се пресудном у грађанском рату, али коначну победу Цезар је извојевао у Хиспанији, у битки код Мунде, 17. марта 45.

³ Није познато да ли је повод било Марцелово помиловање (*BERRY* 2006, 208).

молбама заузму за Марка Марцела.⁴ Цезар, који је председавао као диктатор, подсетио је сенаторе на њихово непријатељство, које се заоштрило 51. године, када се Марцел као конзул успротивио његовим поступцима у Галији и намерама да се након истека проконзулата задржи у Галији, као и да се кандидује за конзула *in absentia*. Непријатељство се наставило у грађанском рату, када је Марцел стао на Помпејеву страну и учествовао у битки код Фарсале.⁵ Иако је споменуо Марцелово љуто непријатељство (*acerbitas*)⁶ и бојазан да би повратком таквих људи била угрожена његова безбедност, Цезар је пристао да удовољи сенату и да дозволи Марцелу да се врати из прогонства.⁷ За тај гест сенатори су потом захваљивали Цезару, редом и само с једним изузетком,⁸ и ред је дошао и на Цицерона, који је тада променио своју одлуку да се не обраћа у јавности и да не говори у сенату,⁹ ганут Цезаровом великодушносту и оданосту сената одсутном Марцелу.¹⁰ Цицероново *ex tempore* обраћање Цезару познато нам је као Беседа за Марцела (*Pro Marcello*). Објављена верзија беседе вероватно је дотерана али је сачуван стваралачки метод, шаблон и сен-тимент.¹¹

*

Цицерон је беседио пред сенаторима, којих је након грађанскога рата било мање, пред сенаторима који су били дубоко подељени због различитих ставова о недавној прошлости, али и о будућности;¹² беседио је у сенату, чија се

⁴ *Fam.* 4.4.3.

⁵ Након битке код Фарсале, Марцел није пошао са пораженим помпејевцима у Африку, али није покушао ни да тражи помиловање од Цезара, него је отишао у добровољно прогонство и уточиште нашао у Митилени, на острву Лезбосу, где се посветио изучавању реторике и филозофије код перипатетичара Кратипа.

⁶ *Fam.* 4.4.3.

⁷ Као што је, за боравка у Митилени, у преписци са Цицероном Марцел био равнодушан према пријатељевом бодрењу, похвалама и позивима да се врати кући, тако је оклевао да пође у Рим и када је сазнао да је помилован. На пут је кренуо наредне, 45. године, али је убијен у Атини.

⁸ Луције Волкације Тул.

⁹ Готово шест година, од 52, када је успешно беседио у одбрану Милона и, крајем исте године или почетком наредне (јануар 51), против Тита Мунација Планка.

¹⁰ *fregit hoc meum consilium et Caesaris magnitudo animi et senatus officium* (*Fam.* 4.4.4)

¹¹ KROSTENKO 2005, 279. BERRY 2006, 208 не одбацује могућност да се писана верзија не разликује много од изговорене због Цицеронове способности да створи савршену беседу без претходне припреме, као и да по сећању изговорене речи доследно запише. DYER 1990 беседу тумачи радикално другачије од осталих научника и, између осталог, писану верзију, за коју мисли да се знатно разликује од изговорене, датира много касније претпостављајући да је објављена у мају или јуну наредне године. О термину објављивања види TEMPEST 2013b, 299, нап. 15.

¹² Очекивано, у сенату је порастао број Цезарових присталица (CONNOLLY 2015, 176). Наиме, већина сенатора након грађанског рата желела је остати неутрална, али је Цезар успео да придобије неке од преживелих из поражене фракције. Неки од њих су му пружили активну подршку а неки своју наклоњеност нису крили (SYME 1939, 51).

улога углавном сводила на ратификовање Цезарових предлога, који је као диктатор приграбио сву власт.¹³ Свестан да у новонасталим тешким временима недостају знаменити и храбри републиканци, Цицерон беседи о кризи али аутократску власт не види као спасоносно решење.¹⁴ Будући да је Цезар гарантовао безбедност и оним преживелим помпејевцима који се нису вратили у Рим, и углавном су боравили у добровољном прогонству на острву Лезбосу,¹⁵ Цицерон се у беседи није залагао за Марцелово помиловање већ је изразио захвалност Цезару за опраштање и благонаклон однос према сопственим доскорашњим непријатељима. Поготово, наравно, према Марку Марцелу, који му се много година одлучно супротстављао и у каријери и у грађанском рату. *Pro Marcello*¹⁶ је прва од три беседе, познате под заједничким називом *orationes Caesarianae* (*Pro Marcello*, 46; *Pro Ligario*, 46; *Pro Rege Deiotaro*, 45), јер су изговорене пред Цезаром и у свима је адресат управо Цезар.

Pro Marcello углавном се не сврстава Цицеронове најзнаменитије беседе и другачија је од свих претходних.¹⁷ Отвара многа питања, предмет је бројних студија, понекад потпуно различитих тумачења.¹⁸ И у овоме веку заокупља значајну пажњу научника, који нису сасвим сагласни када треба одредити којој врсти беседе припада,¹⁹ која је била Цицеронова главна намера, да ли је у

¹³ TEMPEST 2013b, 298.

¹⁴ CONNOLLY 2015, 180.

¹⁵ Види нап. 6.

¹⁶ Многи научници мисле да би тачнији и одговарајући назив беседе био *De Marcello oratio, e. g.* PICONE 2008, 63. Наслов *De Marcello* MILLS / JEFFERY 1899, 16 сматрају обманујућим.

¹⁷ НИСВЕТ 1964, 72 сврстава међу најзнаменитије и посебно истиче језик, конзистентност, ритам и структуру. По RAWSON 1983, 218, беседа је бриљантна. Научницима пак са јаким републиканским предубеђењима није била предмет интересовања и тумачили су је као вежбу политичке мисли (CONNOLLY 2015, 176).

¹⁸ Види CONNOLLY 2015, 178–179.

¹⁹ Према TEMPEST 2013b, 298 то није беседа одбране – одржана је у сенату без формалне оптужбе. Не спада ни у делиберативне беседе јер је Цезар већ објавио своју одлуку да Марцелу дозволи врати у Рим. Као прва у римском беседништву у којој се хвали »владар«, садржи карактеристике панегирика и послужила је као модел беседницима који су живели под царевима (TEMPEST 2011, 174). MANUWALD 2011, 90 пак сврстава беседу у делиберативне због њене поставке и адресата, а Марцел је у ствари похваљен само једном, накратко: *quis enim est illo aut nobilitate aut probitate aut optimarum artium studio aut innocentia aut ullo laudis genere praestantior?* (Марс. 4). Беседа је делимично и епидеиктичка јер је Цицерон захвалио Цезару за поступке према негдашњим непријатељима и похвалио његове изузетне војне успехе и способности (Марс. 5–10, 28), као и бројне моралне и интелектуалне врлине: хуманост, милосрђе, умереност, великодушност, племенитост, разборитост, мудрост (MANUWALD 2011, 92). BERRY 2006, 204 беседу сврстава у епидеиктичке, а како слави Цезара, то је технички и панегирик. Али превод и напомене, као једну од девет Цицеронових беседа, објављује под називом *Political Speeches*. MORTON BRAUND 1998, 71, као и многи други, *orationes Caesarianae* види као прототипе римског царског панегирика, а међу њима понајвише управо *Pro Marcello*. И даље превладава мишљење да је беседа свакако *suasoria* јер Цицерон жели да подржи и подстакне Цезара да настави да

ствари желео да изврши притисак на Цезара, да ли је био искрен према њему, да ли му је Цезар поверовао, да ли је видео прилику да се активније укључи у политички живот или је, свестан да није политички независтан, покушао да посредује између Цезара и некадашњих помпејеваца; тачније, да се пред новим властодршцем избори за улогу саветодавца.²⁰

*

Делимичан одговор на већину поменутих питања дао би валидан закључак да ли је Цицерон био неискрен, искрен или делимично искрен. Ако већ научници нису сасвим сложни када треба одредити којој врсти беседа припада *Pro Marcello*, она је свакако *suasoria*:²¹ неспорна је Цицеронова жеља да њоме охрабри, подстакне Цезара да настави да рехабилитује бивше помпејевце, као и да се постара да се Република обнови и бар сачува у некаквом већ облику. Наиме, у писмима пријатељима написаним након Цезаровог повратка у Рим, Цицерон наводи да пропадање Републике више види као последицу неповољних околности него што окривљује Цезара да поткопава редовни друштвени поредак. Писма ближим пријатељима и истомишљеницима (Пет, Курије) не одишу оптимизмом и у њима признаје да у обнову Републике готово да не верује.²² То се накратко променило јер је, охрабрен неочекиваним догађајем у сенату, поверовао да републиканско уређење неће сасвим нестати.²³ Али нада у опстанак Републике распршена је након три месеца, када је Цезар спречио именовање магистрата за наредну годину и отишао у Шпанију да се разрачуна са преосталим републиканским снагама.

Када се разматра Цицеронова искреност, треба напоменути да се највећи римски беседник обратио изузетно суптилном критичару језика и познаваоцу реторике.²⁴ Такође, Цезарова мудра политика према пораженим противницима (*clementia*)²⁵ односила се и на Цицерона, али он засигурно у почетку није

рехабилитује бивше помпејевце, као и да се сачува уздрмани друштвени поредак (TEMPEST 2013b, 300).

²⁰ Термин објављивања беседе такође је и даље предмет расправа. Види KROSTENKO 2005, 300, нап. 5.

²¹ Види TEMPEST 2013a, 265, нап. 15. Научници данас не тумаче беседу као *gratiarum actio*; захвалност Цезару за његов поступак обухвата мање од четвртине беседе (TEMPEST, 2013b, 299).

²² SHACKLETON BAILEY 1971, 197.

²³ CONNOLLY 2015, 198 у беседи не препознаје оптимистичне поруке. Беседа је панегирик (похвала Цезара искрена), визионарска, јер је покушај очувања права на суверенитет пред једним аутократом унапред осуђен на пропаст. То је по ауторки еулогија – прихватање чињенице да је република пропала. («Хвалоспев који покушава да се помири са губитком Републике.»)

²⁴ KROSTENKO 2005, 281.

²⁵ *Clementia Caesaris* је и оштро критикована, е. г. СУМЕ 1958, 414: »When Caesar the Dictator paraded a merciful and forgiving spirit (certainly from calculation, and perhaps from generosity),

претпоставио колике ће бити њене размере. Цезар, као искусан политичар, није желео да уништи своју класу, римску аристократију,²⁶ али је поражене помпејевце желео да врати у политички живот неповратно пасивизирани. Такође, био је свестан Марцелове принципијелности²⁷ и не би му ишло у прилог самоубиство још једног истакнутог републиканца.²⁸ Дакле, с једне стране је вешт беседник, свестан да је у подређеној позицији и да његово излагање вероватно неће имати велике домете, а са друге је победник са аутократским аспирацијама, који своје тежње у то време покушава да прикрије благонаклоним односом према својим бившим противницима.

Цицерон је у том тренутку био несрећан, али је тешко могао да избегне обраћање²⁹ и његова величанствена и слободоумна речитост претворила се у »сервилну похвалу свемогућег добротвора«. ³⁰ Захваљујући изузетној беседничкој вештини, PICONI 2008, 74 види Цицерона као драмског писца и режисера, а на сцени су глумци: Марцело као окривљени (*reus*), Цезар као судија (*iudex*), коме је извођење (*actio*) упућено, и Цицерон као бранилац (*patronus*) и оштроумни посредник између пошиљаоца и примаоца. Порука и, коначно, резултат требало је да буде повратак поражених помпејеваца у политички живот, очекивано, без стварног утицаја; самим тим, наставак Цезарове политике помиловања и његово залагање за обнову Републике, а Цицерон, као посредник, требало је да »гарантује нову кохезију« у друштву. TEMPEST, 2011, 175 не одбацује могућност да је Цицерон желео да види Цезара налик свом »идеалном државнику«, каквог је замислио у спису *De re publica*,³¹ и да је у том случају врло вероватно видео себе као Цезаровог саветника. BERRY, 2006, 210 је директнији – Цицерон је желео да добије улогу поузданог саветника и стилски углађеном беседом да увери Цезара да би могао да му постане присталица и

he did not endear himself to all men in his class and order. Clemency depends not on duty but on choice and whim, it is the will of a master not an aristocrat's virtue. To acquiesce in the 'clementia Caesaris' implied a recognition of despotism.«

²⁶ Цезарову великодушност нису сви с одушевљењем прихватили, а међу њима је било и оних који су поштеђени живот и рестаурацију прихватили са озлојеђеношћу, а Марцел није био једини који није тражио помиловање (SUME 1939, 51). Види нап. 28.

²⁷ Марцел је упорно одбијао апеле Цицерона и свога рођака Гаја Клаудија Марцела да тражи помиловање од Цезара. Види нап. 7.

²⁸ Марко Порције Катон извршио је самоубиство након пораза у битки код Тапса.

²⁹ Беседа почиње »неспретно и тешко« али постепено Цицеронове речи и идеје »почињу слободно да теку« (D. Stockton, *Cicero. A Political Biography* (Oxford, 1971), 273 у: TEMPEST, 2013a, 262). Такође, CONNOLLY, 2015, 176 у првој реченици беседе примећује да Цицерон говори под притиском, свакако због неуобичајених прилика и подређеног положаја, као и због разлога да се диктатору Цезару обрати у сенату.

³⁰ PICONI 2008, 74.

³¹ О филозофској позадини беседе и о одјецима Цицероновог списа *De re publica* види и TEMPEST 2013a.

заговорник његових идеја. Цицеронову сервилност, тачније, спремност да се стави у Цезарову службу, могуће је наслутити у писму Варону, из априла исте године, када је позвао пријатеља да у обнови Републике учествују не само као предводници (архитекте) него и као следбеници (радници) ако би их на тај чин неко позвао.³² RAWSON, 1983, 219 верује Цицерону и мисли да је потпуно искрен,³³ иако је беседа писана високим, чак претенциозним стилем, јер је у њој препознала још један његов покушај да се врати на своју омиљену тему – политику слоге и јединства. Али, у складу с околностима, садржај је другачији и самим тим, закључује ауторка, Цицерон је само изразио своје жеље, без очекивања да ће се оне и остварити.

DYER 1990, како је поменуто,³⁴ беседу тумачи најрадикалније: Цицерон је потпуно неискрен и Цезару уопште не верује. *Clementia Caesaris* је у ствари чин којим деспот показује циничну и презриву равнодушност према сенаторима и Републици.³⁵ Цицерон је ироничан, када нпр. каже да ће Цезар као добар освајач обновити Републику, или када обећава да ће га његови помиловани (бивши) непријатељи штитити од атентата. Са друге стране, тврди аутор, Цицерон овом беседом упозорава Цезара да може постати мета атентата ако не обнови Републику. WINTERBOTHOM 2002, 33 не види позив на атентат него Цицероново упозорење сенаторима да би без Цезара на власти настала још већа криза са погубним последицама. Своју тврдњу темељи на писмима написаним током лета исте године, у којима Цицерон признаје да пристаје на Цезарову власт и изражава наду да ће Цезар напослетку поштовати законе. Аутор добија радикално тумачење беседе које износи DYER 1990, понајвише проналазећи у писмима из 46. доказе да је Цицерон беседио у складу са тренутним осећањима. Крунски доказ му је, јасно, писмо Руфу (*Fam.* 4.4). Такође, сматра да Цицерон није обмањивао, али и да није изговорио све што мисли. Беседио је у интересу преосталих помпејеваца у прогонству и о ономе што је дугорочно најбоље по државу,³⁶ и стога би »свака отворена или наговештена критика Цезара била потпуно контрапродуктивна«. ³⁷ SHACKLETON BAILEY 1971, 199 такође верује да Цицероново уважавање Цезарове великодушности није неискрено, као и да није само изигравао ласкавца када је диктатора подстицао на његов најважнији задатак – обнову Републике. Убрзо, у писмима пријатељи-

³² *si quis adhibere volet, non modo ut architectos, verum etiam ut fabros, ad aedificandam rem publicam* (*Fam.* 9.2.5).

³³ RAWSON 1983, 219, такође, верује Цицерону када позива на општу лојалност Цезару јер само он може да помири све странке и да обнови Републику, као и када позива Цезара да успостави редовне институције, а сенату врати његове надлежности.

³⁴ Нап. 12.

³⁵ DYER 1990, 22.

³⁶ WINTERBOTHOM 2002, 38.

³⁷ WINTERBOTHOM 2002, 29.

ма, али и цезаровцима, Сервилију Исаурику (*cos.* 79) и песнику и беседнику Квинту Корнифицију, Цицерон изражава одређени степен вере у Цезарове намере. Напослетку, ТЕМРЕСТ 2013а, 267 не поставља као приоритетно питање да ли је Цицерон био искрен него како је убедио Цезара да је искрен.

*

У беседи *Pro Marcello* Цицерон је захваљујући својој изузетној беседничкој вештини покушао да пред Цезаром, суптилним познаваоцем реторике, створи утисак да је заиста искрен када му захваљује за помиловање Марцела и када изражава уверење да ће Цезар обновити Републику. Као искусан и прагматичан политичар, али сада готово без икаквог утицаја, он је, хвалећи Цезара, у ствари желео да га упозори да би аутократија била погубна по државу. Жеља да се рехабилитују и у Рим врате сви републиканци и бивши помпејевци и задовољство што је Цезар, мимо Цицеронових очекивања, аболирао многе своје противнике у грађанском рату, па тако опростио и Марцелу, свом непријатељу и Цицероновом блиском пријатељу, били су само повод за Цицероново непланирано бесеђење у сенату. Он је, у ствари, константно хвалећи Цезара,³⁸ нудио савете, може се рећи и упутства, решења, напослетку, мање или више директно – упозоравао. Дакле, ова беседа првенствено је *suasoria*, у великој мери епидеиктичка, очигледно претеча римских панегирика али, делимично, и *admonitio*, јер је Цицеронова главна намера била да утиче на Цезара да не преузима законом недозвољена овлашћења и да својим деловањем не дотуче већ озбиљно урушену Републику. Циљ је у овом случају оправдао средства, и Цицерон је желео да се стекне утисак да беседа представља искрен израз захвалности Цезару за Марцелово помиловање, вероватно свестан да његове речи повремено звуче неискрено, каткад и сервилно.³⁹

Библиографија

BERRY 2006 = D. H. Berry, *Cicero. Political Speeches* (Transl. with Introd. and Notes), Oxford University Press.

CONNOLLY 2015 = J. Connolly, *The Life of Roman Republicanism*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 173–201.

DYER 1990 = R. R. Dyer, »Rhetoric and Intention in Cicero's Pro Marcello«, JRS 80, 17–30.

KROSTENKO 2005 = B. A. Krostenko, (2005), »Style and Ideology in the Pro Marcello«, у: K. Welch / T.W. Hillard (yp.), *Roman Crossings. Theory and Practice in the Roman Republic*, The Classical Press of Wales, 279–312.

³⁸ Слажем се са CONNOLLY 2015, 200 нап. 35 да су похвале, па и ласкање Цезару, у ствари намењени и Цезаровим присталицама.

³⁹ Попут неких мање искрених писама из приватне преписке (SHACKLETON BAILEY 1971, 199).

- LÉVY 2012 = C. Lévy, »Philosophical Life versus Political Life: An Impossible Choice for Cicero?«, y: W. Nicgorsky (yp.), *Cicero's Practical Philosophy*, Univ. Notre Dame Press, 58–78.
- MANUWALD 2011 = G. Manuwald, »Ciceronian praise as a step towards Pliny's *Panegyricus*«, y: P. Roche (yp.), *Pliny's Praise. The Panegyricus in the Roman World*, 85–103.
- MANUWALD 2013 = G. Manuwald, »Oratory on the Stage in Republican Rome«, y: C. Kremmydas / K. Tempest (yp.), *Hellenistic Oratory. Continuity and Change*, Oxford University Press, 277–293.
- MILLS / JEFFERY 1899 = T. R. Mills / T. T. Jeffery, *Cicero. Pro Marcello* (Introd., Text, Notes, Transl.), W. B. Clive, London.
- MORTON BRAUND 1998 = S. Morton Braund »Praise and Protreptic in Early Imperial Panegyric: Cicero, Seneca, Pliny«, y: M. Whitby (yp.) *The Propaganda of Power: The Role of Panegyric in Late Antiquity*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 53–76.
- NISBET 1964 = R. G. M. Nisbet, »The Speeches«, y: T. A. Dorey (yp.), *Cicero*, London, 47–79.
- PICONE 2008 = G. Picone, »Il paradigma Marcello. Tra esilio e *clementia Caesaris*«, y: G. Picone (yp.), *Clementia Caesaris. Modelli etici, parentesi e retorica dell'esilio*, Palumbo, Palermo, 63–81.
- RAWSON 1983 = E. Rawson, *Cicero: A Portrait*, Bristol Classical Press.
- SHACKLETON BAILEY 1971 = D. R. Shackleton Bailey, *Cicero*, Scribner's Sons, New York.
- SYME 1939 = R. Syme *The Roman Revolution*, Oxford University Press.
- SYME 1958 = R. Syme, *Tacitus I*, Oxford University Press.
- TEMPEST 2011 = K. Tempest, *Cicero. Politics and Persuasion in Ancient Rome*, Pindar NZ, Auckland.
- TEMPEST 2013a = K. Tempest, »An *Ethos* of Sincerity: Echoes of the *De Republica* in Cicero's *Pro Marcello*«, *Greece & Rome*, 60, 262–280.
- TEMPEST 2013b = K. Tempest, »Hellenistic Oratory at Rome: Cicero's *Pro Marcello*«, y: C. Kremmydas / K. Tempest (yp.), *Hellenistic Oratory. Continuity and Change*, Oxford University Press, 295–318.
- WINTERBOTTOM 2002 = M. Winterbottom, »Believing the *Pro Marcello*«, y: J. F. Miller / C. Damon / K. S. Myers (yp.), *Vertis in Usum. Studies in Honor of Edward Courtney*, K. G. Saur, München – Leipzig, 24–39.

Boris Pendelj
Faculty of Philosophy
University of Belgrade
bpendelj@f.bg.ac.rs

***Pro Marcello*: Cicero's praise of Caesar in a desperate attempt to preserve the republic**

Abstract: Cicero's speech *Pro Marcello* was delivered in the senate in the present of Ceasar, who had usurped all the state power. The speech has been raising numerous questions which remain still unanswered. It reflects the complex relation, in a complex period, of two politicians and writers. This paper offers an interpretation of Cicero's sincerity as a means of addressing the question of why does he return to political and public life at the senate session after years of retreat.

Keywords: M. Marcellus, Caesar, sincerity, *clementia*, *suasoria*.